

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

GERMANIES

REVOLTA MEDIEVAL O MODERNA?

Treball Final de Grau

Grau d'Història

Alumne: Julià Felipe Almendros

Bloc temàtic: Història Moderna

Tutor: Dr. Miquel Àngel Martínez Rodríguez

Any acadèmic: 2017-2018

Data de lliurament final: juny de 2018

ÍNDEX

Resum documental / Abstract	3
Paraules clau / Keywords	4
Agraïments	4
1. INTRODUCCIÓ	5
2. ANTECEDENTS	9
2.1. <i>Context europeu i peninsular</i>	9
2.2. <i>Aspectes ideològics de les Germanies</i>	16
3. TRANCURS DELS CONFLICTES	19
3.1. <i>Causas de la revolta</i>	19
3.2. <i>L'alçament popular al Regne de València</i>	22
3.3. <i>L'alçament popular a les Illes Balears</i>	24
4. CONSEQÜÈNCIES	26
4.1. <i>La conversió forçada dels mudèjars</i>	26
4.2. <i>Repressions</i>	27
5. COMUNITATS DE CASTELLA I GERMANIES	28
5.1. <i>Diferències i punts en comú entre els dos moviments</i>	28
5.2. <i>Agermanats i comuners: d'oblidats a herois</i>	31
6. CONCLUSIONS	36
7. BIBLIOGRAFIA	40

RESUM DOCUMENTAL

Els fets històrics estudiats en aquest Treball Final de Grau del quart curs del grau universitari d'Història van marcar un punt d'inflexió en l'edat moderna espanyola i es troben en un context històric de transició entre els mons medieval i modern. En aquest treball, es tracta el fet històric de la Revolta de les Germanies als Regnes de València i Mallorca de manera documentada mitjançant un estat de la qüestió, el debat historiogràfic que ha existit sobre el tema tractat i els diferents punts de vista dels historiadors respecte a les causes de l'aixecament armat i sobre per quins grups estamentals estaven formats els agermanats que es van revoltar contra les imposicions i els seus consells l'any 1519 i sobre quina ideologia tenien. A més, s'analitza les conseqüències que va tenir la revolta i es realitza una comparació entre la Revolta de les Germanies i la Revolta de les Comunitats de Castella, havent estat aquests dos conflictes coetanis entre ells. Tot plegat ha de respondre a la qüestió plantejada: les Germanies va ser una revolta medieval o moderna?

ABSTRACT

The historical facts studied in this Final degree project of the fourth course of the bachelor's degree in History produced a transition point in the early modern Spain and are happened in a historical context between the medieval and modern history. In this project, it is studied the historical fact of the Revolt of the Brotherhoods in the Kingdoms of Valencia and Majorca in a documented form by a state of the art, the historiographical discussion that has existed about the episode studied and about which feudal groups conformed the Brotherhoods who were revolted against the impositions and their board in 1519 and about which ideology they had. Also it is analysed the consequences that the revolt had and it is realized a comparison between the Revolt of the Brotherhoods and the Revolt of the Comuneros in the Crown of Castile, being this two coetaneous conflicts. All of this must answer to the question set out: The Brotherhoods was a medieval or modern revolt?

PARAULES CLAU: Revolta de les Germanies, Revolta de les Comunitats de Castella, història moderna d'Espanya, història dels moviments socials, Corona de Castella, Corona d'Aragó, Regne de Mallorca, Regne de València, segle XVI.

KEYWORDS: Revolt of the Brotherhoods, Revolt of the Comuneros, early modern Spain, history of social movements, Crown of Castile, Crown of Aragon, Kingdom of Majorca, Kingdom of Valencia, 16th century.

AGRAÏMENTS

Em plauria dedicar unes línies a algunes persones que m'han ofert el seu recolzament, conscient o inconscient, entre els mesos de novembre de l'any 2017 i juny de 2018, temps que he dedicat a la realització d'aquest Treball Final de Grau. Per una banda, vull agrair al doctor Miquel Àngel Martínez Rodríguez –professor titular a l'Àrea d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona–, tutor d'aquest treball, els seus consells, la seva disponibilitat i la seva supervisió. Les seves indicacions sobre les citacions bibliogràfiques i l'estructura del treball han sigut fonamentals per a la correcta realització d'aquest TFG.

Per una altra banda, he de donar-li excuses i les gràcies als meus pares i a la meva germana Elena perquè he dedicat tot el temps i més a avançar el treball i per haver estat sempre al meu costat quan ha sigut necessari. A més, agraeixo als amics que m'han ajudat en qüestions informàtiques i als treballadors de la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, companys meus durant el període de pràctiques externes optatives del grau universitari, que m'hagin permès disposar de llibres imprescindibles per realitzar el treball.

Finalment, i com no podia ser d'una altra manera, dedico també el meu TFG a tots els historiadors i totes les historiadores que al llarg dels segles han estudiat la Revolta de les Germanies. Sense les seves investigacions aquestes quaranta-dues pàgines haguessin esdevingut simples fulls en blanc.

1. INTRODUCCIÓ

Em vaig començar a interessar per l'estudi de la Revolta de les Germanies i pel que va suposar a mesura de que realitzava un treball sobre la Guerra de les Comunitats de Castella (1520-1522) per a l'assignatura d'Història Moderna d'Espanya. Aquest treball el vaig realitzar entre els mesos de setembre i novembre de l'any 2017 i va estar seguit per la professora de la dita assignatura, la doctora María de los Ángeles Pérez Samper, catedrática en Història Moderna de la Universitat de Barcelona. Feia dos anys que volia fer un treball universitari sobre els comuners i en aquesta assignatura vaig trobar l'oportunitat. Com he dit, a mesura de que avançava les lectures que tractaven la Guerra de les Comunitats de Castella, vaig descobrir més profundament un conflicte coetani als comuners, un que també es va produir durant el regnat de Carles I: la Revolta de les Germanies. L'interès que es va despertar per aquesta revolta, sumat a la meva passió per l'estudi de la història dels moviments socials a l'edat moderna, va fer que proposés el tema triat al meu tutor del Treball Final de Grau.

Per una altra banda, també és cert que aquest treball sorgeix d'un interès particular acrescut davant la celebració el proper any del sisè centenari de l'esclat de la Revolta de les Germanies. Si bé aquest conflicte balear i valencià va ser un esdeveniment cabal en la història i en la segona dècada de l'intens segle XVI, la seva transcendència ha estat eclipsada possiblement per la guerra coetània dels comuners.

Aquest Treball Final de Grau està plantejat de tal manera que amb l'explicació documentada historiogràficament de les causes, del transcurs i de les conseqüències de la Revolta de les Germanies es pugui resoldre el dubte sobre si aquesta va ser una revolta de tipus medieval o modern, mitjançant un estat de la qüestió avaluant el nivell de coneixement de l'assumpte estudiat al llarg dels anys a partir d'un buidatge de la producció historiogràfica sobre el tema.

Pel que es refereix a l'estructura, aquest treball tracta el desenvolupament historiogràfic de les Germanies, és a dir, la recol·lecció de la investigació històrica del tema estudiat, les tesi de diferents historiadors, els debats creats al voltant de l'objecte d'estudi i la documentació i la metodologia utilitzada; al mateix temps que narra els antecedents, les

causes i els aspectes ideològics del conflicte, així com el transcurs i les conseqüències de la revolta, com per exemple la conversió forçada dels mudèjars¹ o les repressions. Finalment, es compara la revolta de les Germanies amb la revolta de les Comunitats de Castella, conflictes armats coetanis en el temps, i s'extrau conclusions de l'estat de la qüestió. A peu de pàgina, el lector apreciarà les cites i al final del treball la bibliografia utilitzada. Espero i desitjo que el lector aprengui i gaudeixi tant llegint aquest treball com l'autor, un servidor, ho ha fet redactant-ho.

Julià Felipe Almendros

Fonts històriques

Segons Ricardo García Cárcel (Requena, província de València, 1948) –catedràtic d'història moderna a la Universitat Autònoma de Barcelona i acadèmic de la Reial Acadèmia de la Història d'Espanya des de 2001–, les fonts per l'estudi de les Germanies son abundants, encara que, com a la majoria de les revoltes de l'Antic Règim domina la documentació de caràcter oficial que reflexa el sentir dels vencedors i silencia la veu dels vençuts. Diguem, al respecte, que el suport documental bàsic dels llibres que han tractat el tema específicament procedeix essencialment dels Arxius del Regne i Municipal de València. De l'Arxiu Municipal de València s'han utilitzat les seccions de Lletres Missives, Lletres Reials, Manual de Consells, Clavaria de Comuna, Clavaria de Censals, Seguretats, Llistes de préstecs, Badufaris i Quitaments. Altres arxius explorats han sigut l'Arxiu de la Catedral, el Col·legi de l'Art Major de la Seda i l'Arxiu del Patriarca, tots ells de València, l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona i diversos arxius municipals².

Però paral·lelament a la documentació dels arxius ens ha sigut d'enorme utilitat la quantiosa sèrie de cròniques i dietaris disponibles per a l'estudi de la València dels primers anys dels segle XVI³, entre les quals ens interessa *Hechos de la Germanía o*

¹ Mudèjars: Nom que rebien els musulmans que continuaven vivint als regnes cristians després que aquests fossin conquerits. La seva pràctica religiosa era permesa per les autoritats.

² GARCÍA CÁRCEL, Ricardo, *Las Germanías de Valencia*, «Fuentes», Barcelona, Península, 1981, pàg. 15.

³ *Ibidem*, pàg. 16.

Hermanidad de Valencia y su provincia, de Luis de Quas⁴ i el *Sumario de la Historia de la Germanía*, manuscrit del segle XVI, propietat privada dels descendents de Cayetano Huguet⁵. Del primer, es conserva un manuscrit del segle XIX a la Biblioteca Municipal de València, dintre dels fons de la biblioteca Serrano Morales. L'obra es va escriure a 1580⁶.

Dels dietaris que ens han sigut de gran ajuda podem destacar el *Dietario de Jerónimo Soria*. Comprèn des de 1503 a 1530 amb un buit cronològic de 1508 a 1516. Consta de 146 folis. L'autor era fill del mercader genovès Simó de Sori; exercia oficis de «botiguer de draps», cobrador de l'arrendament de delmes i traficant de finques i censos, el que reporta múltiples dades d'interès al dietari, testificadors del mercantilisme estranger a València. La seva tendenciositat adversa a les Germanies és indiscutible. El manuscrit original de la biblioteca del Convent de predicadors fou editat a 1960 per Momblanch⁷.

Etimologia de Germania

El nom de germania es deriva de germà. El terme apareix per primera vegada, segons Eulàlia Duran i Grau (Barcelona, 2 d'abril de 1934) –catedràtica de filologia catalana a la Universitat de Barcelona des del 1977. Es doctorà en història moderna per la Universitat de Barcelona el 1979 i s'ha especialitzat en l'estudi de la societat i la cultura del segle XVI–, als Costums de Tortosa al segle XIII designat a un tipus específic de règim matrimonial, que es caracteritza, segons Honorio García, per la «germandat i el condomini de tots els béns que posseïen el marit i la muller que per meitat eren amos de disposar lliurement dels mateixos i a la mort d'un dels cònjuges encara que hi haguessin fills, podien fer-se d'ells la seva voluntat»⁸ (Traducció pròpia).

⁴ *Ibidem*, pàg. 17.

⁵ *Ibidem*, pàg. 19.

⁶ ALMARCHE VÁZQUEZ, Francisco, *Historiografía valenciana (Catálogo bibliográfico de Dietarios, Libros de Memorias, Relaciones, etc., inéditos y referentes a la historia del Antiguo Reino de Valencia)*, València, 1919. L'obra d'Almarche ens ha sigut fonamental per la catalogació de les fonts sobre les Germanies.

⁷ GARCÍA CÁRCCEL, Ricardo, *Las Germanías de Valencia...*, op. cit., pàg. 22.

⁸ DURAN I GRAU, Eulàlia, *Les Germanies als Països Catalans*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona, desembre de 1979, vol. I, pàg. 427-430; i GARCÍA, Honorio, *La Germanía*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», IX (1928), pàg. 170.

Diu Eulàlia Duran que paral·lelament es va començar a utilitzar un terme semblant, germandat, per al·ludir a una unió o un acord municipal d'objectiu defensiu (el compromís de vetllar per la pròpia seguretat) que es ratificava mitjançant un vincle sacramental de fidelitat. Aquestes germandats que dataven a la Corona d'Aragó, al menys, del segle XIV, adquiriren un estatus oficial amb la creació pels Reis Catòlics, a 1476 a Castella i a 1488 a Aragó i València, de la Santa Germandat per a la persecució del bandolerisme, associació que es convertirà a Castella en una milícia rural i es dissoldrà molt aviat a Aragó i València⁸.

Més tardà, de mitjans del segle XVI, segons Miguel Ourvantzoff, és el terme castellà de germania amb accepció totalment diferent de les anteriors, al·ludint a l'«associació dels que tenen per objecte no treballar ni servir a ningú» (traducció pròpia), en definitiva, al món marginal de l'hampa⁹.

La revolta agermanada fou designada com germania pels seus promotors des del primer moment, des de la seva pròpia sindicació. «Y a esta conjuración nombraron Germanía y assi en toda nuestra historia con este nombre de germanía la servimos... y quando fueron agermanados y juramentados nació entre ellos un nuevo y mesclado amor mucho más que hasta allí se tenían haunque antes fueron amigos o deudos y quando se hallavan en plaça o calle se saludaban y tractavan como a hermanos...»¹⁰. El terme no era l'adequat, posat que la dita Germania s'inspirava clarament en el model operatiu d'aquesta organització municipal i paramilitar que es denominava germandat, que hagués sigut un nom més propi. Inclús la documentació dels anys 1519 i 1520 sembla resistir-se a l'ús de la paraula germania substituïda per les de germandat, agermanament, lligues, unió... i diversos sinònims, que acabaren sent escombrats definitivament per la persistència dels agermanats en l'ús del terme germania –sempre en singular– amb recurrència acompanyat de l'adjectiu ultralegitimador de *santa*¹¹.

⁹ OURVANTZOFF, Miguel, *Germanía. Un aspecto de la sociedad española en los siglos XVI y XVII*, Fundación Universitaria Española, Madrid, 1976. El llenguatge de la germania ha sigut estudiat per José Luis Alonso Hernández a *El lenguaje de los maleantes españoles de los siglos XVI y XVII, la germanía*, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca, 1979.

¹⁰ Vegeu a Rafael Martí de Vicià: *Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia*, part V.

¹¹ GARCÍA CÁRCEL, Ricardo, *Las Germanías de Valencia...*, op. cit., pàg. 24.

2. ANTECEDENTS

2.1. *Context europeu i peninsular*

La Revolta de les Germanies es va produir als Regnes de València i Mallorca entre els anys 1519 i 1523 en un context en el qual Hernán Cortés prenia Tenochtitlán i conqueria l'Imperi asteca; en el que el rei de Portugal, Manuel I, i la seva filla, la infanta Isabel, desitjaven casar a aquesta amb l'emperador; en el qual Carles V, envoltat sempre dels seus consellers i del seu germà Ferran, mantenia una guerra amb Francesc I, rei de França, per territoris com el Milanesat, els Països Baixos, el Regne de Nàpols, l'Artois i la Borgonya i en el qual, forçat pels Papes de Roma, Lleó X i Adrià VI, Carles va haver de fer front a Luter, les seves idees i els seus seguidors, la majoria d'ells camperols.

La Guerra de les Comunitats de Castella i la Revolta de les Germanies es correspon amb l'evolució que es pot apreciar també en els historiadors de fora en interpretar els moviments subversius de les ciutats europees al final de l'edat mitjana. Des de finals de l'edat mitjana i començaments de la moderna, la discrepància i pugna entre la burgesia urbana i el poder monàrquic seria un fenomen comú a Europa, invertint-se amb això el sentit polític amb que havien actuat les comunes als segles anteriors. Henri Pirenne sosté que encara a 1540 la victòria alçada per Carles V sobre Gant i la submissió que s'imposà a aquesta ciutat “cal considerar-la com una obra llargament meditada, en la qual s'expressa la política moderna de l'Estat enfront de les grans comunes”¹².

Tot i que el substancial continuisme en matèria institucional semblava contribuir a garantir un relleu pacífic¹³, durant els primers anys del regnat de Carles I, els regnes de la Península Ibèrica van patir unes intenses convulsions polítiques i socials, segons el doctor Pere Molas Ribalta (Barcelona, 1942) –catedràtic d'història moderna de la Universitat de

¹² Per a José Antonio Maravall Casesnoves a *Las Comunidades de Castilla*, la guerra civil (1519-1521) constitueix la primera rebel·lió de caràcter modern a Espanya, molt allunyada de las revoltes gremials de la Baixa Edat Mitjana. «Capítol primer. —*Las comunidades como movimiento urbano. La ciudad y el Estado. La proyección territorial de la rebelión. Desarrollo de un sentimiento protonacional*». Madrid, Alianza Editorial, 1997, pàg. 39-40.

¹³ FLORISTÁN IMÍZCOZ, Alfredo, (Coord.), *Historia de España en la Edad Moderna*, «Las revueltas de comienzos del reinado: Comunidades y Germanías», Barcelona, Ariel, 2016, pàg. 166.

Barcelona, especialitzat en l'evolució dels diferents estaments de la societat catalana de l'Antic Règim, incloent l'àmbit institucional i la prosopografia—. La Guerra de les Comunitats de Castella i la Revolta de les Germanies a la Corona d'Aragó van ser moviments socials de gran importància que es poden relacionar amb el cicle europeu que va finalitzar amb la gran guerra dels camperols d'Alemanya de l'any 1525. Aquests moviments de revolta donaven resposta a greus tensions socials existents des de feia temps però l'esclat de les Comunitats i Germanies es va veure afavorit per les circumstàncies del canvi de regnat¹⁴. A més, els revoltats encontraren en el canvi de titular de la Monarquia una oportunitat per aflorar. Sempre els relleus de poder han generat moltes expectatives i, lògicament al poc temps, moltes esperances defraudades¹³.

La inestabilitat política i social i la reacció contra l'autoritarisme de l'Estat modern es van manifestar també a altres dominis de Carles. A Sicília, els motins de Palerm de l'any 1516 van promoure la substitució de l'autoritari virrei Hug de Montcada (1509-1516); els tumults es van reproduir l'any següent per tota l'illa. També a Àustria, la successió de Maximilià I per Carles V l'any 1519 va donar lloc a un moviment d'oposició de nobles i ciutats¹⁴.

En el cas dels regnes hispànics —i especialment a Castella— l'existència de la reina Joana com a *propietària* representava un punt de confusió política que podia ser aprofitat per legitimar una dissidència. A la mort de Ferran el Catòlic, es plantejà la qüestió de si el seu net Carles d'Àustria el devia de succeir com a rei o només com a regent en nom de la seva mare. Existia a més la possible solució representada per l'Infant Ferran, nascut i criat a Castella, a diferència del seu germà Carles que ho havia estat a Flandes. Però la cort de Brussel·les va proclamar unilateralment a Carles com a rei, juntament amb la seva mare Joana i el cardenal Cisneros a Castella va acceptar el fet consumat l'any 1516¹⁴.

La regència del cardenal Cisneros a Castella (1516-1517)¹⁵ va haver de fer front a moltes dificultats. Les seves decisions havien de ser sotmeses a l'aprovació de la cort del nou rei a Brussel·les, a la que s'havien unit alguns dels secretaris de Ferran II, destituïts pel regent. A la pròpia Castella, va reaparèixer la lluita de faccions nobiliàries i s'aguditzava

¹⁴ MOLAS RIBALTA, Pere, *Edad Moderna (1474-1808)*, «5. Una crisis revolucionaria (1519-1523)», Madrid, Editorial Espasa Calpe, 1996, pàg. 73.

¹⁵ A Aragó, la regència havia sigut confiada a l'arquebisbe de Saragossa, Alonso, fill natural de Ferran II.

la tensió entre senyors i vassalls. Ciutats com Valladolid van fer fracassar la temptativa de constituir una força militar permanent a les ordres de Cisneros i unes altres com Burgos van proposar rellançar la iniciativa política de les Corts. Les ciutats s'oposaven a la prepotència nobiliària a l'Estat, com es va veure a l'alçament de Màlaga contra la jurisdicció de l'almirall de Castella¹⁶.

Segons Don Eusebio Martínez de Velasco (Burgos, 1836 – Madrid, 1893) –fou un periodista i escriptor espanyol–, Carles, a pocs dies d'haver rebut la notícia de la defunció del seu avi el Rei Catòlic, no solament es va fer proclamar rei de Castella i Aragó, a Brussel·les, en presència de la seva cort de flamencs i dels espanyols que allí residien, sinó que, treballant com a rei, va escriure a Francesc I de França cartes, anomenant-li *el seu pare i senyor*; i per mitjà dels seus ambaixadors, i tal vegada per influència i consells del papa Lleó X (aquell cardenal de Mèdici que va barallar al costat dels espanyols, en la memorable batalla de Ravenna, quedant presoner amb el comte Pere Navarro), va començar a gestionar un tractat de pau i amistat amb el monarca francès¹⁷. Aquest singular tractat, les clàusules del qual no van tenir compliment i els efectes del qual havien de durar molt pocs anys, es va concloure a Noyon, a 13 d'agost de 1516; pactant-se, entre altres coses, el futur matrimoni de Carles amb la princesa Lluïsa Clàudia, filla de Francesc I, la qual era llavors una nena de poca edat¹⁸.

Amb raó s'ha dit que el jove príncep, dirigit en absolut pel seu conseller i privat Guillem de Croy, senyor de Chièvres, mereix el perdó de la història en aquests primers actes de vida: tenia setze anys, era amo dels dos regnes més poderosos de l'Europa meridional, veia en perspectiva la cobejada herència de el seu avi Maximilià I, emperador d'Alemanya i rei de romans. Considerant-se com a futur àrbitre del món, cedia el seu ànim juvenil i inexpert als pèrfids afalacs de l'adulació, i s'abandonava als consells del seu interessat favorit¹⁸.

¹⁶ *Ibidem*, pàg. 74.

¹⁷ Vegeu a Don Eusebio Martínez de Velasco, *Comunidades, Germanías y Asonadas (1517-1522)*, «Cap. IV.–El tratado de Noyon.–Representaciones de las ciudades de Castilla.–Llegada de Don Carlos a España.–Las Cortes de Valladolid.–El doctor Zumel.–Los flamencos.–Las 88 peticiones de las ciudades de voto en Córtes.», Madrid, [Tip. G. Estrada], 1884, pàg. 52.

¹⁸ *Ibidem*, pàg. 53.

Aquest, de qui va arribar a dir l'historiador Álvaro Gómez, que era el geni funest «per qui tot es feia» (*per quem omnia gerebantur*), i a qui ha anomenat l'historiador Sandoval «home sense lletres que avorria les històries clàssiques» (excel·lent manera de dir que la seva ignorància era tanta¹⁸ amb la seva desmesurada ambició), depreciava els consells patriòtics del cardenal Jiménez de Cisneros, i considerava al regne com una immensa i rica mina que havia de produir-li, fins que s'esgotessin grans tresors. I encara que les ciutats representaven al monarca que apressés la seva vinguda a la Península Ibérica, a fi de posar remei als mals dels regnes hispànics, «això no convenia als cortesans de Flandes; perquè els hi sortia més a compte seguir dispensant des d'allà amb les seves mans les *mercedes*¹⁹,» venent les ocupacions de Castella al millor postor, com afirma Álvaro Gómez, i convertir l'antiga serietat i noblesa castellana en objecte d'immoral i vergonyós tràfic²⁰.

Però foren tantes les representacions de les ciutats, i tan gran el desig que tot el regne manifestava de que es poses fi a aquella situació insostenible, perquè el descontent condia a totes les classes socials i amenaçava l'esclat de virulenta tempestat, llunyana encara, però ja prenyada de llamps i de²⁰ trons, que el príncep Carles es decidí a vindre a prendre possessió dels seus regnes de Castella i d'Aragó. Amb data 23 de juliol de 1517, dirigí el monarca un avís a les ciutats que tenien vot a Corts, dient-les «que està al port d'Anvers amb la seva armada, esperant bon temps per embarcar,» i enviant-les «que es fes oracions i processons de rogatives per a que Déu li concedeixi bon viatge.» Amb data 3 de setembre les dirigí una altra carta menys expressiva, anunciant-les que s'embarcava a Flandes per a vindre a aquests regnes²¹.

A la tarda del dia 19 de setembre de 1517, el net dels Reis Catòlics i el fill de la reina Joana I de Castella, el jove i inexpert Carles, va arribar a Villaviciosa d'Astúries per via marítima des de Flandes, acompanyat de la seva germana gran Leonor i seguit d'una nombrosa cort de flamencs que fins aquell moment li havien rodejat, i dels quals era el cap Guillem de Croy. Molts nobles castellans i molt pocs aragonesos acudiren a rebre i felicitar al nou monarca, «ponderant-se la seva adhesió i oferint-li els seus serveis»²¹.

¹⁹ *Mercedes*: En castellà, donació o gràcia d'ocupacions o dignitats, rendes, títols nobiliaris, etc., que els reis o senyors fan als seus súbdits.

²⁰ *Ibidem*, pàg. 54.

²¹ *Ibidem*, pàg. 55.

Aquest moment coincideix temporalment amb la mort del cardenal Cisneros, regent de la Corona de Castella del 1516 al 1517. Un cop va arribar a Espanya, Carles va tenir una breu entrevista amb la seva mare i va fer fora de la península al seu germà Ferran l'any 1521, cedint-li els dominis austríacs de la dinastia, resolent així el problema que aquest suposava. L'arribada del nou rei va provocar il·lusió entre els descontents; per exemple, s'esperava que els consellers flamencs realitzessin la reforma de la Inquisició. Malauradament els primers contactes entre el monarca i el regne no van ser positius. L'any 1518, les Corts de Valladolid el van reconèixer com a rei, juntament a la seva mare, li van recordar les seves obligacions respecte el regne i el van instar a que seguís una política nacional castellana. Però les polítiques del govern reial no podien ser més contràries¹⁶. Carles va ser dominat pels seus consellers flamencs, sobre els quals destacà Guillem de Croy, senyor de Chièvres, qui va tenir especial interès en que l'entrevista de Carles amb el cardenal Cisneros no es produís mai per tal de facilitar el nomenament del seu propi nebot per a l'arquebisbat de Toledo²², segons el catedràtic Antonio Domínguez Ortiz²³ (Sevilla, 18 d'octubre de 1909 – Granada, 21 de gener de 2003) –un dels millors historiadors especialistes en la Història espanyola de l'Antic Règim, en particular de la Història social–.

Segons el doctor John Lynch (Boldon, 11 de gener de 1927 – 4 d'abril de 2018) –catedràtic emèrit d'Història d'Amèrica Llatina de la Universitat de Londres i un dels més prestigiosos hispanistes britànics– a l'obra *Los Austrias (1516-1700)*, mitjançant un despatx enviat a Cisneros, el rei prescindia dels seus serveis. Aquesta comunicació no la va obtenir el cardenal perquè morí abans d'haver-ho llegit. Els consellers borgonyons van rebre els privilegis més valuosos i continuaren sent els principals consellers del monarca al que només era possible arribar a través de Chièvres, mantenint al monarca allunyat dels

²² DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio, *El Antiguo Régimen: Los Reyes Católicos y los Austrias*, «El imperio universal de Carlos V. Conflictos iniciales. Comunidades y germanías», Madrid, Alianza Editorial, [1988 (1ª ed.), 1996 (1ª reimp.)], pàg. 65.

²³ Antonio Domínguez Ortiz: estudiós de les tendències a llarg termini, els factors demogràfics i econòmics, els canvis polítics i les manifestacions culturals d'una època en la que s'inscriuen esdeveniments tan decisius com el descobriment d'Amèrica, l'expulsió dels jueus i dels moriscos, la rebel·lió de Catalunya i la separació de Portugal.

castellans, que contemplaren com uns estrangers despreocupats dels problemes dels regnes hispànics s'apoderaven de la riquesa nacional²⁴.

Aquest primer fet no va ser intranscendent ja que va posar en guàrdia a tota Aragó i Castella. A més, no es van trigar a produir una sèrie de polítiques que no van permetre crear dubtes sobre qui eren els veritables governants: l'extracció de la moneda d'or circulant, la desvergonyida venda de càrrecs i l'altivesa dels estrangers²².

El descontentament es va fer visible a les Corts de Valladolid, Saragossa i Barcelona quan es va dur a terme, per part dels nous governants, la imposició del tribut de la alcabala, acció política que va doldre especialment a la noblesa ja que fins llavors havia estat exempta. També al clergat se li va imposar la recaptació d'un delme sobre les seves rendes. A les Corts esmentades, es van fer unes peticions que recorden en diversos punts al posterior programa dels comuners: exigència de que es juressin les llibertats i els privilegis del Regne; prohibició de que intervinguessin al govern els estrangers; prohibició de vendre càrrecs i d'extreure moneda; consideració de reina per a Joana, la mare del rei; permanència a Espanya de l'Infant Ferran; i sobretot, que el nou rei residís a la Península Ibèrica, parlés castellà i actués com un rei nacional. De paraula i a contracor, Carles concedí tot obtenint súbdits a canvi. Tot i així, la seva atenció estava a Alemanya, on la mort de Maximilià²⁵ havia deixat vacant la Corona imperial i per la qual apareixien diversos competidors; el rei Francesc I de França, el més formidable. Bé és cert que el suport financer de Jakob Fugger²⁶, el famós banquer d'Augsburg, el sentit nacional alemany que repugnava un emperador francès i llargues negociacions van assegurar l'elecció de Carles, el qual es va apressar a embarcar a La Corunya per rebre la investidura imperial. Abans de marxar, a Santiago es convocà, al maig de 1520, unes

²⁴ LYNCH, John, *Los Austrias (1516-1700)*, «Carlos I de España. La oposición: las Cortes y los comuneros», Barcelona, Crítica, 2007, pàg. 51.

²⁵ Maximilià I: Avi de Carles I, va ser emperador del Sacre Imperi Romanogermànic (rei dels Romans) i arxiduc d'Àustria. Va reforçar l'autoritat imperial i centralitzà l'administració als seus extensos dominis, augmentats pel seu matrimoni amb Maria de Borgonya, que posteriorment passaren al seu nét i successor Carles V. El 1499, després de la batalla de Dornach, que clogué la guerra de Suàbia, reconegué la independència de Suïssa mitjançant el tractat de Basilea. Font: Oechsli, Wilhelm, *History of Switzerland (1499-1914)*. Cambridge, at the University press. 1922, pàg. 14.

²⁶ Els Fugger foren una dinastia familiar d'Augsburg, al sud-oest d'Alemanya, al segle XIV. Es van destacar com a banquers, sent finalment considerats com els principals banquers dels Habsburg. Apareixen esmentats per primer cop al segle XIV (cap al 1367) i més tard Jakob Fugger va establir la grandesa de la família.

noves Corts en les quals, mitjançant²² pressions de tota mena, va obtenir un nou servei de 400.000 ducats. L'embarcació de Carles va ser seguida de l'esclat de les Comunitats a Castella i de les Germanies a València i Balears. Moviments gairebé simultanis en els quals, a favor del relatiu buit de poder creat per l'absència del sobirà, s'alliberaven tensions profundes de molt divers signe²⁷.

En gran part, Carles desitjava ser emperador per a que el títol imperial no recaigués en Francesc I de França, qui, si disposava de poder a Alemanya i a França podria amenaçar no només l'herència borgonyona de Carles sinó també els seus dominis de la Casa d'Augsburg. Per una altra banda, és possible que Carles considerés necessari posseir el títol imperial perquè aquest constituïria, al menys, un símbol d'unitat respecte a la diversitat de les possessions que governava amb molts diferents títols. No obstant això, la seva convicció de que el títol imperial li corresponia per dret era la raó de major pes, així com per Coronar els regnes del governant més poderós de la cristiandat, i que l'extensió dels seus dominis el convertís en la persona més qualificada per obtenir-lo²⁸.

A les Corts de Valladolid al febrer de 1518, s'havien aixecat indignades protestes. Aquestes van estar dirigides per Juan de Zumel –representant de Burgos– i van rebutjar la presència d'estrangers a les seves deliberacions. Zumel va patir amenaces; tot i així, persistí en la seva resistència en les sessions subsegüents i demanà al rei que respectés les lleis de Castella. En canvi, la impossibilitat de plantejar una resistència constitucional, degut a que les Corts estaven desproveïdes de mitjans, constituí una nova victòria del partit borgonyó. A la primavera d'aquell mateix any, el monarca es presentà a Aragó. Les Corts aragoneses no estaven disposades a reconèixer al rei en vida de la seva mare. A més, a Aragó encara hi havia separatistes, que recordaven amb nostàlgia els temps anteriors a la unió amb Castella i que veien en l'Infant Ferran una resposta a les seves expectatives. Com Carles ja havia enviat al seu germà als Països Baixos, les Corts sol·licitaren que al temps que juraven a Carles com a rei devien jurar també al seu germà com a príncep hereu. A gener de 1519, només havien reconegut a Carles com a rei, conjuntament amb la seva mare, les Corts d'Aragó, votant un subsidi de 200.000 ducats²⁴.

²⁷ DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio, *El Antiguo Régimen...*, op. cit., pàg. 66.

²⁸ LYNCH, John, *Los Austrias (1516-1700)...*, op. cit., pàg. 52.

Contràriament als fets de Galícia, a València no es van celebrar Corts, fet que va tenir la seva importància en l'esclat de les Germanies. Per últim, Carles culminà els seus desencerts anomenant regent del regne al seu tutor, al flamenc Adrià d'Utrecht, a qui havia fet bisbe de Tortosa. Salvant les excel·lents qualitats humanes d'aquest eclesiàstic holandès (que amb el nom d'Adrià VI fou l'últim papa no italià fins a 1523) no era el nomenament més apropiat per calmar els ànims a Castella ni per capejar el temporal que s'aveïnava¹⁶.

També Carles I va tenir greus problemes amb els seus súbdits catalans, sent les negociacions amb aquests llargues i dures. Els catalans, igual que els castellans, mostraren la seva disconformitat amb els consellers flamencs. Cal destacar que els enfrontaments es produïren per qüestions de procediment i de diner. Cal recordar que les Corts catalanes eren un instrument més eficaç de resistència al poder reial que les de²⁴ Castella, i el seu procediment establert i el seu dret de discrepància les podien esdevenir en un obstacle molt més difícil de superar respecte al diner i a la legislació. Carles va haver de romandre tot un any a Barcelona, sent allà on s'assabentà de la seva elecció com a emperador el 28 de juny de 1519²⁸.

2.2. Aspectes ideològics de les Germanies

Els aixecaments de les Germanies, germandats cristianes, de València i Mallorca de l'any 1519 foren moviments socials espontanis que van néixer per plantejar demandes concretes que mai constituïren un programa polític real²⁹.

El programa econòmic de la Germania consistia bàsicament en la supressió dels censals i una reforma fiscal que gravava la propietat agrària. Tant a València com a Mallorca, els gremis tèxtils, de la llana i de la seda, van estar a l'avantguarda de les Germanies. L'artesanat urbà constituí l'espina dorsal del moviment, que un contemporani denominà la *Germania dels menestrals*. La confrontació radical es va produir entre els cavallers o *gentilhomes* i els menestrals. Els enemics de les Germanies eren definits com als rics per antonomàsia. Els adversaris dels agermanats han deixat escrites a les fonts les intencions

²⁹ *Ibidem*, pàg. 58.

d'aquests, formulacions a favor d'un canvi social radical i manifestacions d'odi social intens, que en ocasions, arribà a expressions de canibalisme, com aquell artesà que³⁰ proclamava que es dirigia a sopar fetge d'un cavaller. Sota aquestes formes extremes es trobava el sentiment de que es produiria una profunda transformació de la societat: els menestrals serien els senyors. No van manca elements d'imitació de la vida nobiliària, inclús per l'Encobert³¹, personatge que tractarem més endavant.

Els caps de la revolta van saber veure els avantatges que suposava invocar una justificació religiosa per la seva acció i donar-li un interès més general del que originalment posseïen²⁹. Així doncs, aquest sentiment es trobava imbricat amb un fort sentit religiós i mil·lenarista. La Germania era *santa*; s'ingressava en ella mitjançant un jurament o *sagrament* fet sobre la creu. Els agermanats vivien en un entorn profètic de tradició medieval –del que participaven també els privilegiats–. Els franciscans transmetien les doctrines d'Eiximenis sobre el temps en que regnaria sobre el món la *justícia popular*. L'ambient messiànic, espiritualista i místic es manifestà sobre tot amb l'Encobert, que es presentava com enviat per l'Esperit Sant per reconquerir Terra Santa i reformar l'Església. Però aquests objectius eren els mateixos que els organismes oficials assignaven a Carles V en l'ambient dels primers anys del seu regnat. El messianisme era comú a governants i rebels i va estar present també a les Comunitats de Castella i als moviments socials coetanis, com la guerra dels Camperols d'Alemanya³¹.

Els cronistes del segle XVI utilitzaren sempre en singular el terme germania, per descomptat, amb adjectius pejoratius. La pluralització del terme és tardana, no¹¹ generalitzant-se fins el segle XVIII, pot ser per evitar els equívocs semàntics de la paraula. La pluralització diluirà la càrrega sentimental del concepte. Els cronistes de Carles V, de Mexía³² a Sandoval³³, mai anomenaren a la revolta pel seu nom dominant-la sempre

³⁰ MOLAS RIBALTA, Pere, *Edad Moderna (1474-1808)...*, op. cit., pàg. 79.

³¹ *Ibidem*, pàg. 80.

³² Pedro Mejía (en grafies antigues Pero Mexia), (Sevilla, 1497 – ibídem, 1551) fou un escriptor, humanista i historiador espanyol del Renaixement.

³³ Fra Prudencio de Sandoval (Valladolid o Tordesillas, c. 1521 - Pamplona, 1620) va ser un clergue benedictí, bisbe de Tui de 1608 a 1612 i de Pamplona (des d'aquesta data fins a la seva mort en 1620), i historiador espanyol.

com les Comunitats de València, reduint-la així a mera sucursal de les Comunitats de Castella. I, per descomptat, l'espai que dedicaren a la revolta agermanada és molt curt³⁴.

Ni López de Gómara³⁵ ni Guevara³⁶ ho mencionen. Ginés de Sepúlveda³⁷ aporta molt poca informació. Però Mexía inverteix divuit capítols de la seva *Crónica de Carlos V* a l'estudi de les Comunitats de Castella i un només a les «Comunitats de València». I Sandoval, amb enormes errors en les dades aportades –a Llorens l'anomena Avendaño–, també dedica a les Germanies un sol capítol de la seva obra. Els cronistes millor informats foren sens dubte Alonso de Santa Cruz³⁸ i, sobre tot, Pedro Mártir de Anglería³⁹, testimoni directe dels fets que narra en el seu *Epistolario*, ja que estigué a València des de desembre de 1519 a febrer de 1520. Des de la mateixa òptica centralista, també obliden tendenciosament les Germanies els cronistes de les Comunitats de Castella com Alcocer, Carrillo, Castrillo i Maldonado³⁴.

³⁴ GARCÍA CÁRCEL, Ricardo, *Las Germanías de Valencia...*, op. cit., pàg. 25.

³⁵ Francisco López de Gómara (Gómara, Sòria, 1511 – ibídem, 1566) fou un eclesiàstic i historiador espanyol que destacà com a cronista de la conquesta espanyola de l'Imperi asteca, tot i que mai travessà l'Atlàntic per anar a Amèrica.

³⁶ Fra Antonio de Guevara (Treceño, Cantàbria, Espanya, 1480 – Mondoñedo, Lugo, Espanya, 3 d'abril de 1545), escriptor i eclesiàstic espanyol, un dels més populars del Renaixement (s'ha calculat que les seves obres es van publicar durant els segles XVI i XVII més de 600 vegades per tota Europa).

³⁷ Juan Ginés de Sepúlveda (Pozoblanco, Còrdova; 1490 – ibídem, 17 de novembre de 1573) va ser un sacerdot catòlic espanyol conegut per la seva faceta de filòsof, jurista i historiador, i el seu enfrontament en defensa de la guerra contra els indígenes, en oposició a fra Bartolomé de las Casas, durant la Controvèrsia o Junta de Valladolid (1550-1551).

³⁸ Alonso de Santa Cruz (Sevilla, 1505 – Madrid, 1567), cosmògraf i historiador espanyol del Renaixement.

³⁹ Pere Màrtir d'Angleria – en italià Pietro Martire d'Anghiera – (Arona, Milanesa, 2 de febrer de 1457 – Granada, octubre de 1526) va ser un membre del Consell d'Índies (1520-1526) i cronista d'Índies (1520). Va ocupar diversos càrrecs eclesiàstics i diplomàtics (Egipte).

3. TRANSCURS DELS CONFLICTES

3.1. *Causes de la revolta*

Carles V va haver de gastar un milió de florins d'or en la seva elecció per a que els electors tinguessin no només raons polítiques sinó també econòmiques per elegir-lo i l'operació li obligà a contraure un deute de mig milió de florins amb el Fugger. Però va ser Chièvres, i no un espanyol, qui negocià la seva elecció, i si és cert que alguns espanyols comprenien les possibilitats que obria el títol imperial de Carles V, ni satisfesia ni impressionava a la majoria dels seus súbdits espanyols. Aquests desitjaven un monarca propi i no compartir a un emperador estranger. En conseqüència, ara existia una nova causa de ressentiment, més forta i permanent, encara que havia indicis de que el règim borgonyó podia ser transitori —en especial després de la mort de l'avariciós Sauvage al juny de 1518 i la seva substitució en la categoria de gran canceller pel piemontès Mercuri de Gattinara, humanista, erasmista i apassionat defensor de la idea imperial—²⁸.

La Revolta de les Germanies va ser un conflicte armat que es va estendre des de 1519 fins a 1523. A pràcticament tots els regnes de la Corona va estar present l'agitació social i política. La Corona d'Aragó no en va ser una excepció i allà es van produir alteracions i disturbis. Investigacions recentment publicades afirmen que el Principat de Catalunya va viure l'any 1520 una situació prerrevolucionària semblant a la que es va dur a terme al Regne de València, tot i que els catalans utilitzaven la paraula clau d'*unió* en comptes de la de Germania. A Catalunya van esclatar protestes antisenyorials, moviments de rebel·lió contra les oligarquies urbanes i lluites violentes entre bàndols nobiliaris. Tot i les greus dificultats inicials, les Corts de 1519 havien aconseguit resultats acceptables, fet que va provocar que al següent any l'aristocràcia i l'oligarquia urbana esclafessin durament les manifestacions de descontentament i inclús poguessin enviar forces armades en contra dels agermanats de València⁴⁰.

⁴⁰ MOLAS RIBALTA, Pere, *Edad Moderna (1474-1808)*..., op. cit., pàg. 77.

El silenci que hem subratllat a la historiografia castellana del segle XVI davant les Germanies l'observem també⁴¹ a la historiografia catalana de l'època que només sembla preocupar-se de destacar la fidelitat del Principat al rei deixant totalment al marge la problemàtica de la insubordinació dels altres regnes de la Corona d'Aragó⁴².

A Mallorca i València es va viure un procés semblant amb cronologia diversa. Als dos Regnes, la Germania va ser la conseqüència d'una evolució anterior, caracteritzada per la prepotència nobiliària, la corrupció administrativa dels grans municipis i les tensions agràries. Una important reivindicació agermanada, tant a Mallorca com a València, fou el deute municipal dels *censals*⁴⁰.

La Germania valenciana va pràcticament desaparèixer en el regnat de Ferran el Catòlic, fins al punt de que la crisi de subsistències de 1503 ha estat considerada com el preludi de la revolta agermanada. La valenciana era una societat formada per un gran sector rendista (promocionat pels préstecs demandats per la Corona), amb desajustos en la jerarquia gremial, amb pugnes soterrades pel control del poder municipal... acabà manifestant el seu disgust. La consciència de la possibilitat de l'arribada de la pesta, d'un atac algerià i de la fugida de les autoritats de la ciutat de València, cercant indrets més a resguard del contagi, impulsà als gremis durant l'estiu de 1519 a sol·licitar armar-se per la defensa de la capital del Regne⁴³.

A València, la noblesa tenia un neguit degut a la incompareixença del rei i a la no celebració de Corts, neguit i malestar que van facilitar el recolzament de la protecció reial als primers aixecaments dels agermanats. Un grup d'artesans va saber maniobrar amb gran habilitat per aconseguir de l'emperador, que es trobava⁴⁰ a Barcelona, el permís per construir una organització militar i política al marge del govern municipal. La *Junta dels tretze* (1519) fou la suprema institució del moviment agermanat⁴⁴.

El poble aprofità l'oportunitat per enfrontar-se a una noblesa opressora i uns funcionaris impopulars. Exigiren representació en el govern municipal, que encara no posseïen, i

⁴¹ GARCÍA CÁRCEL, Ricardo, *Las Germanías de Valencia...*, op. cit., pàg. 26.

⁴² DURAN I GRAU, Eulàlia, "La guerra de les Germanies i la seva interpretació", *Randa*, Barcelona, Núm. 1, 1975, pàg. 34-36.

⁴³ FLORISTÁN IMÍZCOZ, Alfredo, (Coord.), *Historia de España en la Edad Moderna...*, op. cit., pàg. 167.

⁴⁴ MOLAS RIBALTA, Pere, *Edad Moderna (1474-1808)...*, op. cit., pàg. 78.

l'accés a la justícia de l'emperador, que l'era negada pels seus senyors locals. El teixidor Joan Llorenç va ser el primer dirigent de la Germania i desitjava dotar a València d'una constitució republicana a l'estil de les de Gènova i Venècia. No obstant això, amb la seva mort altres caps²⁹ portaren el moviment cap a la perpetració de violències i atrocitats sense dotar-lo d'un precís programa. Els insurgents no tardaren en controlar la capital de València, amb el recolzament de la major part dels gremis i des d'allà dirigiren l'aixecament de la resta de València, organitzant enfrontaments armats amb el virrei i la noblesa, obligant als moros⁴⁵ a batejar-se, suprimint tot tipus d'impostos i amenaçant amb interferir en la distribució de la terra⁴⁶.

La rebel·lió va perdre el recolzament d'un sector de la classe mitjana de la que havia obtingut gran part de la seva força i no pocs dels seus líders, fet que permetí al nou virrei, Diego Hurtado de Mendoza, comte de Mélito, i als aristòcrates que li recolzaven redreçar la situació i destruir les forces de la Germania a l'octubre de 1521⁴⁶. A més, l'any 1520 s'havia trencat l'enteniment entre els agermanats i el poder reial, representat pel nou virrei. Quan el sistema d'elecció dels alts càrrecs municipals va ser modificat pels agermanats, sense permís del rei, la situació del virrei es va fer insostenible i es va veure obligat a sortir de la ciutat de València. La Germania es va radicalitzar i es va estendre pel regne. Nombroses poblacions es van juramentar acceptant la *Santa Germania* i constituint les seves pròpies Junes dels Tretze. Al camp, el moviment es va caracteritzar per tenir un alt component antisenyorial i antinobiliari. L'enfrontament de grups socials va ser molt més radical que a Castella i que a la majoria de les revoltes de l'edat moderna europea. Els agermanats van ser bàsicament artesans i camperols. Inclús mercaders i notaris es van veure integrats al bloc dels cavallers. Moltíssims testimonis confirmen la idea existent d'una ràpida extinció de l'estament nobiliari: «no ha de quedar memòria dels cavallers», deia un dels dirigents agermanats⁴⁴.

⁴⁵ Moro: Provenient del llatí "maurus", l'habitant de Mauritània (la meitat occidental del Nord d'Àfrica en època romana). Als regnes cristians de la Península Ibèrica, nom donat als andalusins i, després, als mudèjars i als moriscs.

⁴⁶ LYNCH, John, *Los Austrias (1516-1700)*..., *op.cit.*, pàg. 59.

3.2. *L'alçament popular al Regne de València*

A València, les tensions socials no eren simples conflictes de classe i aquesta no fou una rebel·lió homogènia. Hi van participar artesans que lluitaven per la seva supervivència i, pot ser també, per aconseguir protecció, camperols oprimits per les cargues feudals, alguns representants de les capes mitges de la població amb consciència política i alguns membres del baix clergat, tots ells units únicament per unes míseres condicions de vida i pels abusos senyorials, així com pel seu odi cap als musulmans²⁹.

L'enfrontament armat es va produir l'any 1520. Els dos forts reductes amb els que la noblesa comptava eren el ducat de Segorb al nord de València i el de Gandia al sud de la capital. El duc de Segorb va aconseguir una fàcil victòria a Orpesa i Almenara però en canvi, al juliol de l'any 1521, a Gandia l'exèrcit agermanat, comandat pel radical Vicent Peris, desbaratà a les tropes nobiliàries liderades pel virrei. Tot i així, aquesta victòria no va poder compensar la irrupció des de Múrcia del marquès dels Vélez, qui es va apoderar del castell d'Oriola l'agost de 1521. La situació militar dels agermanats es va deteriorar ràpidament i el virrei va poder retornar a la capital a l'octubre⁴⁴.

El fet que la resistència agermanada continues ens mostra la complexitat i la vitalitat de la revolta. Va existir una etapa final en la que el virrei no disposava de gaires forces, aspecte rellevant evident al contemplar que el centre de la Germania s'havia traslladat a les poblacions d'Alzira i Xàtiva, les quals van resistir fins a finals de l'any 1522. La feblesa del virrei també es fa patent quan el dirigent agermanat Vicent Peris va poder entrar a València i fer-se fort amb un contingent armat només sis mesos després del retorn del virrei⁴⁴. Paulatinament, els gremis foren exclosos de l'elit del govern municipal i Vicent Peris morí quan intentava revifar la Germania a la capital del Regne⁴³.

Per una altra banda, durant aquest període va aparèixer la figura de l'*Encobert*, un misteriós personatge que es presentà, com a figura messiànica i profètica, assegurant ser el net dels Reis Catòlics i el suposat fill del príncep Joan⁴⁴. Aquest senyor es creu que era un castellà o un convers ja que una font coetània el descrivia com «lo traïdor jueu del rei encobert». El que està clar és que es va fer present a l'etapa final del moviment, a la seva fase més radical vinculada al baix camperolat. Tot i que l'Encobert va aparèixer assassinat

i sotmès a judici pòstum per la Inquisició degut a les seves doctrines heterodoxes, van sorgir successors seus tal i com acostumava a passar en aquesta classe de moviments socials³⁰.

Les cròniques valencianes coetànies a la revolta, com ha senyalat Eulàlia Duran, son autèntics escrits de justificació o d'exhibició de mèrits: Gil de Ateca pretenia justificar la rendició del castell de Xàtiva al juny de 1521, Miguel García, Juan de Molina⁴⁷ o Guillem Ramon Català parteixen d'un suposat casí obsessiu: la necessitat de realçar la figura de don Rodrigo Hurtado de Mendoza, el germà del virrei –que la seva imatge, pel contrari, queda una mica deteriorada–; el dietarista Jerónimo Soria no desaprofita l'ocasió, per la seva part, d'exhibir les seves relacions amb la noblesa valenciana potser per disfressar la seva condició judaïtzant... i inclús la crònica de Viciàna –la seva quarta part dedicada íntegrament a les Germanies– sembla proposar-se l'objectiu de glosar l'actuació de la noblesa valenciana i el transcendental³⁴ paper del seu oncle, don Rampson de Viciàna, governador de la Plana⁴⁸.

L'obra de Viciàna és, sens dubte, el millor filó historiogràfic per estudiar la revolta. Començà la seva crònica el 17 de setembre de 1517 acabant-la el 16 de març de 1566. La primera part es va perdre. Sembla ser que comprendria la història de València des dels orígens als començaments del XVI. La segona i la tercera part patiren peripècies per ser editades en el segle XVI per la forta oposició d'un sector nobiliari. La quarta part fou publicada a 1566 no a València, sinó a Barcelona. Conté informació valuosíssima per la inclusió d'abundant documentació copiada dels registres de la Reial Cancelleria i d'arxius particulars. Doñate Sebastià ha aportat proves del pagament pel cronista a determinades persones per l'obtenció en diversos pobles de notes sobre els agermanats. La seva visió dels agermanats és lògicament crítica però amb cert afany comprensiu digne de destacar-se. La qualificació que li mereix Vicent Peris («home d'insuperable cor i molt briós») és significativa⁴⁹.

⁴⁷ Juan de Molina (Ciudad Real, ~1485 – València?, després del 1552), humanista i traductor castellà, a qui no s'ha de confondre amb el seu homònim, Juan de Molina, poeta contemporani seu, autor de *Cancionero* publicat a Salamanca el 1527.

⁴⁸ DURAN I GRAU, Eulàlia, “La guerra de les Germanies i la seva interpretació”..., *op. cit.*, pàg. 25-29.

⁴⁹ DOÑATE SEBASTIÀ, José, María, *Notas en torno a la familia Viciàna*, Villarreal, 1970. Sebastián García Martínez preparà l'edició facsimil de l'obra de Viciàna a 1972.

La historiografia dels segles XVII i XVIII aporta molt poc al millor coneixement de les Germanies. En general, s'utilitza reiterativament la informació subministrada pels cronistes del segle anterior, sobre tot Vicià. La novetat en l'enfocament interpretatiu és una major accentuació de la intransigència al jutjar als agermanats i la introducció de múltiples disquisicions morals i inclús induccions metafísiques. A València destaquen al segle XVII les obres d'Escolano, Diago, Ezquerdo i Bellot⁵⁰.

Gaspar Escolano (1568-1619), rector de la parròquia de Sant Esteve, escrigué la seva obra, *Décadas de la historia de Valencia*, a 1610. A les Germanies dedica vint-i-quatre capítols. Son freqüents les seves al·lusions pejoratives al poble: «quedó la miserable ciudad desapoyada de sus columnas y entregada a las heces populares que, como ovejas sin pastor, dieron en los capillos de los lobos y se salieron del son». És interessant la seva concepció de la revolta: «no como una rebelión del reino contra el rey, sino una guerra civil del pueblo contra la nobleza». Respecte als mòbils senyala que «los plebeyos no tenían puesta la mira en otro que en meterse en el gobierno de la casa de la ciudad»⁵¹. Defuig el terme germanies substituint-lo casi sempre pel de Comunitats de València.

3.3. *L'alçament popular a les Illes Balears*

A finals de l'any 1520 es va iniciar la Germania de Mallorca i va estar composta per dues fases. La primera va ser moderada i durant aquest període de temps es va organitzar un poder agermanat i el virrei va haver de fugir a Eivissa l'any 1521, coetàniament a l'expansió de la Germania a tota l'illa, excepte a la vila d'Alcúdia, que es va convertir en el refugi dels cavallers, guanyant d'aquesta manera el títol de «fidelíssima»⁵⁰. Els agermanats mallorquins denunciaren l'increment de la pressió fiscal, decisió política duta a terme per sufragar els interessos del deute públic, i la concentració de la propietat en mans de l'oligarquia ciutadana⁵².

⁵⁰ GARCÍA CÁRCEL, Ricardo, *Las Germanías de Valencia...*, op. cit., pàg. 27.

⁵¹ L'obra d'Escolano, editada a 1611, s'ha reeditat en edició facsímil a 1972, lamentablement sense introducció ni estudi previ.

⁵² FLORISTÁN IMÍZCOZ, Alfredo, (Coord.), *Historia de España en la Edad Moderna...*, op. cit., pàg. 168.

En un primer moment, el moviment a Mallorca va estar encapçalat per moderats, liderats pel pare Joan Crespí, i posteriorment va passar a mans dels radicals, motivats pel Joanot Colom⁵². La fractura social va ser inclús més forta que a València: s'amenaçava amb degollar a tots els enemics de la Germania, als anomenats *mascarats*, i la successió de tendències entre els agermanats es va fer de forma violenta. El cap de l'organització Joan Crespí va ser empresonat i va morir a la presó. Joanot Colom va ser el seu successor, imposant-se dràsticament ell i imposant el programa econòmic de la Germania. Recordem de l'apartat *Aspectes ideològics de les Germanies* que aquest programa consistia bàsicament en la supressió dels censals i una reforma fiscal que gravava la propietat agrària³⁰.

L'exèrcit reial va iniciar una contraofensiva l'octubre de 1522 que va culminar amb el llarg setge de la ciutat de Mallorca (de desembre de 1522 fins al març de 1523)³⁰. La capitulació de Mallorca marcà el final de la revolta i el començament d'una repressió cruenta⁵².

Si les Germanies de València abundaren a cròniques coetànies dels fets i escrits d'indubtable bel·ligerància justificadora, les Germanies de Mallorca, pel contrari, mancaren d'aquests testimonis. El *Memorial* de Llambiés i una desapareguda «General Historia de las Germanías» serien les úniques cròniques amb les que es treballa per l'estudi de les Germanies de Mallorca, fins la *Història del Regne de Mallorca* de Binimelis, escrita ja a 1593, que posseeix, per cert, abundant informació respecte a les Germanies de València: vint-i-vuit capítols dedicats a les revoltes⁴¹.

4. CONSEQUÈNCIES

4.1. *La conversió forçada dels mudèjars*¹

El moviment valencià començà com una protesta contra els funcionaris de la ciutat i els aristòcrates i a continuació la violència es convertí en una guerra oberta contra els musulmans, els quals van recolzar al mateix temps als seus senyors fent front a les germandats²⁹. Efectivament, la situació al camp es complicava degut a l'existència d'una nombrosa població musulmana. Els agermanats eren profundament hostils a aquests mudèjars¹ que, per la seva condició de vassalls de la noblesa, constituïen part de les forces armades de l'aristocràcia. Els atacs als musulmans i els baptismes forçosos constituïren estampes conegudes de les Germanies. La persecució contra els mudèjars¹ va tenir lloc a les etapes de major radicalisme agermanat⁴⁴.

Quan al mes de juliol de l'any 1521 començaren les operacions militars, l'exèrcit reialista s'imposà a Orpesa i a Almenara, les tropes agermanades, encapçalades pel radical Vicent Peris, vencien a Gandia, procedint al baptisme forçós dels mudèjars¹, vassalls dels senyors terratinents⁵². Va ser precisament la legalització del baptisme dels mudèjars¹ l'únic assoliment de la Germania, mudèjars¹ que havien recolzat als seus senyors contra els agermanats i als quals es va posar en la tessitura l'any 1525 de convertir-se o emigrar. Alguns van mostrar la seva disconformitat amb la mesura alçant-se en armes però les tropes del duc de Segorb els van reduir a la serra d'Espadà l'any 1526⁵².

Segons el doctor Ricardo García Cárcel, Espadà, final irreversible del conflicte, va constituir un nou agermanament, imitatiu en molts aspectes del cristià que va venir a ser la resposta rural a la coacció feudal. La implacable actitud antimorisca ens porta a la deducció d'una comuna verificació: la que alguna cosa havia de canviar perquè tot seguís igual. I el morisc va ser la víctima propiciatòria d'un context en la qual sempre va ser més el subjecte pacient que l'agent⁵³.

⁵³ GARCÍA CÁRCEL, Ricardo, "Las Germanías de Valencia y la actitud revolucionaria de los gremios", *Estudios: revista de historia moderna*, Núm.: 2, 1973, pàg. 107.

John Lynch matisa que cal recordar que tots els revoltats valencians estaven units, entre altres objectius i lligams, pel seu odi cap als musulmans, a qui estaven disposats a atacar, destruir i convertir²⁹.

4.2. *Repressions*

Quan la victòria de les forces reialistes fou inevitable, es produí una dura repressió en la que més de vuit-cents rebels foren condemnats –la major part d’ells amb multes i confiscacions– pel «crim de germania e unió popular»⁴⁶.

La derrota agermanada va venir acompanyada del càstig. Contràriament al càstig moderat i poc organitzat dirigit per comte de Mélito, la reina Germana de Foix va endurir la repressió. Ella era la vídua de Ferran el Catòlic i va ser anomenada l’any 1523 lloctinent general de València. Va créixer la repressió de tipus econòmica: confiscació de béns dels agermanats, *composicions* o multes col·lectives que s’aplicaven a poblacions, sobre tot a gremis, i càstig indiscriminat. Fins i tot, es va detenir amb certa traïció i es va executar a alguns dirigents de la primera etapa agermanada que es creien fora de perill³⁰. Però només a desembre de 1524 fou possible sufocar qualsevol besllum de resistència fora de la capital i Germana de Foix promulgà un perdó general⁴⁶. A partir de les composicions s’ha reconstruït la base geogràfica i social de la revolta agermanada i s’ha arribat a la conclusió de que la repressió va incidir de manera negativa en la societat valenciana. A Mallorca la repressió fou més dura que a València. Una mostra d’aquesta afirmació la trobem en que el nombre de morts va ser el doble³⁰.

5. COMUNITATS DE CASTELLA I GERMANIES

5.1. *Diferències i punts en comú entre els dos moviments*

El judici històric sobre les Comunitats de Castella dista molt de ser unànim, a la vista de les múltiples interpretacions sostingudes sobre el seu abast i significat⁵⁴. Els successos comuns han estat abordats amb molts diferents perspectives, partint de la substancialment positivista dels cronistes carolins, que segles més tard seria superada per una consideració excessivament ideologitzant de la revolta, pròpia dels historiadors de l'època liberal i, per això, present en la major part dels estudis vuitcentistes sobre la matèria, fins a arribar finalment a una visió de conjunt, comuna a la historiografia contemporània de l'últim segle, que ha examinat el moviment rebel a través de l'ampli prisma de les ciències socials, aconseguint conclusions més equilibrades que en èpoques precedents⁵⁵.

Poc després de la marxa de Carles a Alemanya van esclatar la Guerra de les Comunitats a Castella i la Revolta de les Germanies a València i Balears. Tot i que la revolta dels agermanats té un gran interès, no va tenir el sentit transcendental de les Comunitats. Les Germanies foren essencialment una revolta de menestrals valencians contra una noblesa corrompuda que posseïa les funcions del comandament sense assumir les obligacions correlatives. Enquadrats als seus gremis, i armats amb permís reial a causa de la permanent amenaça dels pirates, els agermanats van plantar cara a les forces reials, i si no van triomfar completament fou perquè aquesta revolta urbana no va tenir recolzament al camp. Els moriscos, sotmesos a un règim senyorial duríssim, no es podien unir als agermanats per la diferència de religió; es van mantenir fidels als seus senyors i tingueren que rebre un baptisme forçós ja que els agermanats els van obligar a fer-ho. Els

⁵⁴ La millor síntesi de l'evolució historiogràfica sobre el particular es troba en l'article de Joseph Pérez, "Pour une nouvelle interpretation des Comunidades de Castilla", *Bulletin Hispanique*, Bordeaux, Annales de la Faculté des Lettres de Bordeaux, publiée avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique, t. LXV, juillet-décembre 1963, pàg. 238-283, i més recentment en l'obra de Juan Ignacio Gutiérrez Nieto, *Las Comunidades como movimiento antiseñorial*, Barcelona, Editorial Planeta, 1973, pàg. 21-122.

⁵⁵ Si desitja més informació sobre les diferents interpretacions històriques de l'aixecament comú vegeu a José Joaquín Jerez a *Pensamiento político y reforma institucional durante la guerra de las Comunidades de Castilla (1520-1521)*, Madrid, Marcial Pons, 2007, pàg. 32.

agermanats odiaven als moriscos en el doble concepte d'infidels i de servidors de la noblesa. A Mallorca, on no havia minoria morisca, sí es va produir la unió entre l'artesanía urbana i el camperolat contra l'oligarquia; motiu pel qual arribaren a dominar l'illa. Però la dimensió dels grups revoltats era massa petita per permetre'ls resistir un cop les forces reials van restablir l'ordre.

Contra el caràcter social de les Germanies, es evident el predomini dels factors polítics a les Comunitats castellanques, encara que hagi discrepàncies en quant al seu sentit. A les repressions els va seguir un enorme silenci de tres segles; els historiadors locals pisaven com sobre brases al relatar uns fets que per a la mentalitat de l'època resultaven inexplicables: la rebel·lió contra el seu sobirà del més lleial dels seus regnes. Al segle XIX es produí la primera vindicació oberta dels ideals comuns: els liberals els reconeixen com els seus predecessors en la lluita contra la tirania i col·loquen els noms de Juan Padilla, Juan Bravo i Francisco Maldonado al saló de sessions del Congrés. Al segle XX es va expressar la sospita de que, després de tot, els dirigents, en gran proporció nobles i clergues, només havien pretès defensar els seus privilegis contra un rei reformador i igualitari; Gregorio Marañón es va fer portador d'aquest punt de vista. Posteriorment, José A. Maravall i Josep Pérez, mitjançant un anàlisi profund dels textos, tendeixen a donar una interpretació *moderna* i, d'alguna manera, democràtica, del moviment comú.

El que dificulta la seva comprensió de la Guerra de les Comunitats de Castella és, abans que qualsevol altre cosa, la seva complexitat, doncs fou el punt de confluència de descontents d'origen divers. Va haver, per una banda, menys altercats intrascendents i personalistes, com els que ocorren cada cop que es produeix una ruptura a la comunitat del poder, tals foren els successos que van ocórrer a Sevilla. Conversos jueus es van unir al moviment amb l'esperança, molt poc fundada, de que limitaria l'autoritat de la Inquisició. Josep Pérez insisteix en que hi va haver una considerable agitació camperola de caràcter antisenyorial; alguns grans senyors, com el Conestable, el duc de Nájera i el comte de Chinchón, van tenir dificultats amb els seus vassalls. Però aquests van ser fets marginals; les Comunitats foren sobre tot l'expressió del disgust de la classe mitjana urbana de Castella. L'alta noblesa no es va involucrar, i l'ímfim poble només va actuar com comparsa; foren els hidalgos i cavallers, els eclesiàstics, els lletrats, els mercaders i

els artesans els que van protagonitzar aquell moviment. Tot i que no va tenir una tendència social clara, la seva actitud política es evident i es reflexa en les peticions de la Junta Santa reunida a Àvila: els comuners volien, no el retorn al desordre feudal, sinó a aquell context d'equilibri assolit sota el regnat dels Reis Catòlics; una monarquia forta, nacional, que gaudís de la col·laboració dels elements ciutadans més responsables. Una monarquia que la seva columna vertebral fos la burgesia urbana.

Això explica perquè el moviment va estar centrat a la Castella de la Meseta. El nord, poc urbanitzat, no es va moure. Andalusia, molt dominada per la noblesa, tampoc; va haver algunes guspies, però, en conjunt, la seva actitud fou hostil; una Junta de ciutats andaluses, reunida a La Rambla, afirmà la seva lleialtat monàrquica. A Extremadura tampoc els comuners tingueren molta força. El nucli actiu va estar constituït per dues ciutats industrials: Toledo i Segòvia; fou secundat per Madrid, Valladolid, Salamanca, Medina i altres. Burgos va romandre al marge; pot ser, com suggereix Joseph Pérez, perquè la seva burgesia mercantil estava massa relacionada amb Flandes com per arriscar una ruptura.

La causa primordial del fracàs de les Comunitats fou la limitació geogràfica. També l'heterogeneïtat dels seus components es va fer sentir a mesura que el temps passava; la noblesa es va espantar al veure els brots demagògics que apareixien, tant entre la plebs urbana com entre els vassalls dels senyors. Va mancar una prefectura eficaç, i en canvi Carles, des d'Alemanya, es mostrà més intel·ligent en aquell moment que durant la seva permanència a la Península; les disposicions més impopulars foren anul·lades. El regent Adrià d'Utrech maniobrà amb prudència, ajudant per dues corrents de gran influència a Castella: el Conestable i l'Almirall. El succeït els dies 23 i 24 d'abril de 1521 a Villalar fou el terme lògic d'un procés de descomposició interna. Després, només el gest inútil de la resistència toledana. La repressió no fou dura. Va haver 283 exceptuats del Perdó de 1522, però d'ells només 23 foren executats, als que s'ha d'afegir altres 20 morts a presó i alguns més, víctimes de la repressió senyorial. No obstant això, l'efecte va ser immens i durador: en endavant, cap barrera eficaç s'oposaria a Castella a la consolidació impecable de l'absolutisme monàrquic.

A diferencia de les Germanies, els comuners tenien una organització, uns líders i un ideari. No existí ni cooperació ni influència mútua entre els dos aixecaments coetanis en el temps²⁹.

5.2. *Agermanats i comuners: d'oblidats a herois*

Segons Joseph Pérez, després de les Corts de Cadis, els liberals van creure descobrir en els comuners uns màrtirs de la llibertat que van lluitar contra la tirania i l'estrangerització d'Espanya pels Àustries; al segle XX, se'ls va considerar com uns reaccionaris que defensaven privilegis anacrònics. En el que coincideixen tots els historiadors que han investigat la Guerra de les Comunitats de Castella és que aquesta fou una autèntica revolució: per primera vegada a l'Europa de l'edat moderna, els súbdits del rei es van negar a sotmetre's al capritx del sobirà, van intervenir directament en la política de l'Estat i la van tractar de dirigir. Els comuners van veure amb tota claredat que, després de l'elecció imperial de Carles V, Castella seria sacrificada a uns interessos que no eren els seus. Les Comunitats, afirma l'historiador francès, va ser una reacció nacional que va amenaçar amb acabar amb l'absolutisme regi i també amb l'explotació de Castella pels estrangers: exigien una política econòmica de tipus mercantilista. Per això, van xocar els comuners amb el bloc format pels privilegiats: el poder reial, l'aristocràcia, els grans mercaders interessats en l'exportació de la llana castellana⁵⁶.

S'ha intentat precisar el sentit social exacte del moviment comuner. Segons aproximacions recents, l'esclat de 1520 va ser el punt final d'un procés de tensions socials, que havia tingut lloc durant el regnat dels Reis Catòlics, per l'enfortiment de l'aristocràcia tolerat per la Corona. De forma radical, la guerra va tenir lloc entre comuners i cavallers, però aquesta oposició s'ha de matisar. Els més famosos dirigents de les comunitats (els Padilla, Bravo i Maldonado que van ser executats a Villalar) eren precisament cavallers i el descontentament inicial dels Grans⁵⁷ va tenir la seva

⁵⁶ Joseph Pérez a *La revolución de las Comunidades de Castilla (1520-1521)* dona gran importància als factors econòmics, a la rivalitat entre els grans mercaders, exportadors de llana, favorables a les mires dels flamencs del seguici reial, i els productors i rendistes (gentilhomes, camperols, artesans). Madrid, Siglo veintiuno de España editores, 1985.

⁵⁷ Gran: Pròcer, magnat, persona de molt elevada jerarquia o noblesa.

importància a l'inici de la insurrecció. La comunitat murciana va comptar al principi amb el recolzament del marquès dels Vélez, el major aristòcrata de la regió, l'actuació de la qual va ser almenys ambigua. Però dins del grup dirigent comuner, els elements més nobles s'inclinaven cap a solucions de compromís i van acabar sent marginats o van abandonar el moviment. Algun clergue radical anunciava la ràpida extinció de la noblesa. Si considerem als exclosos per Carles I de l'edicte de perdó de 1522 com el nucli de la revolució comunera, podem concloure que corresponia a les classes mitjanes urbanes: petits cavallers, juristes, mercaders, artesans, camperols. Geogràficament la rebel·lió va tenir el seu epicentre a ambdues Castelles, encara que també Guipúscoa va conèixer els seus conflictes particulars (una vegada més lluites de bàndols encapçalats, respectivament, per Sant Sebastià i Hernani) i s'hagin detectat lluites a Cantàbria i a Galícia. Toledo i Segòvia, les dues avançades de la revolta, eren les principals ciutats industrials de Castella, mentre que els grans comerciants de Burgos van abandonar aviat la comunitat. La pertinença dels conversos al moviment no va tenir el caràcter decisiu que de vegades s'ha volgut donar-li⁴⁰.

La derrota de les Comunitats va confirmar el poder de la Corona en el plànol polític i de l'aristocràcia en el social. No obstant això, moltes de les peticions concretes dels comuners van ser portades a la pràctica per l'emperador, que en endavant va espanyolitzar el seu equip de govern i la seva pròpia persona. No obstant això, la divisió entre comuners i anticomuners va seguir afectant durant anys a la societat castellana. Com s'ha mencionat anteriorment, tenir un avantpassat comuner podia ser una titlla per realitzar una carrera política sota Carles I i Felip II, encara que una mateixa família podia haver tingut militants en cadascun dels bàndols⁴⁰.

L'evolució historiogràfica de la Revolta de les Germanies durant els segles més recents fou semblant a la de la Guerra de les Comunitats de Castella:

El romanticisme liberal elevarà a la categoria mítica la revolta agermanada del mateix mode que ho havia fet amb les Comunitats de Castella. Els romàntics liberals catalans es sensibilitzaren enormement davant els herois comuners –en especial, Padilla–, sense acordar-se dels agermanats. A aquest respecte, Eulàlia Duran ha comentat les evocacions

de Padilla de liberals catalans com Antoni Puigblanch⁵⁸, Rubió i Ors⁵⁹ o Víctor Balaguer⁶⁰, sense cap espai a la seva memòria històrica pels agermanats valencians o mallorquins. Seduïts per l'impacte dels comuners, els romàntics liberals catalans absorbiren el mite castellà⁶¹. Així, la incorporació dels agermanats a la mitologia liberal és una miqueta tardana.

Ben entrat el segle XIX, es ressuscita la memòria de les Germanies. La mitificació romàntica de la revolta agermanada incidí lògicament sobre la historiografia de l'època, que els seus pressupostos liberals representen Vicente Boix, V. Wenceslau Querol⁶² i Juan Bautista Perales a València o Antoni Furió a Mallorca⁶³.

Perales al jutjar les Germanies senyala: «A parte de sus hechos de armas, en los que lució repetidas veces su valor y aptitud para la guerra, encierra a nuestro modo de ver, el indisputable mérito de haber defendido valerosamente antes que ningún otro pueblo la idea de la libertad, adelantándose en más de un siglo a la revolución de Inglaterra y dejando sembradas las semillas que habían de germinar más tarde en la revolución francesa.» Justifica, d'altra banda, la revolta amb aquestes paraules: «¿Qué más virtud podía esperarse de un pueblo menesteroso, afligido por sus propias penas, falto de pan, de trago, de tranquilidad, de todo...?»⁶⁴.

La reacció de l'anomenada «historiografia de la Restauració» no es va fer esperar. Sota la coartada de l'erudició documental, parcialment utilitzada en molts casos, historiadors

⁵⁸ Antoni Puig i Blanch (Mataró, 1775 – Sommers Town, Londres, 1840), més conegut com a Antoni Puigblanch per ser la manera com firmava els seus escrits, va ser un hebraïsta, polític i escriptor, i és considerat un dels antecessors de la Renaixença catalana.

⁵⁹ Joaquim Rubió i Ors, (Barcelona, 31 de juliol de 1818 – 7 d'abril de 1899) escriptor català, president de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i rector de la Universitat de Barcelona.

⁶⁰ Víctor Balaguer i Cirera (Barcelona, 11 de desembre de 1824 – Madrid, 14 de gener de 1901), autoanomenat Lo trobador de Montserrat, fou un polític liberal, periodista, escriptor romàntic, poeta, dramaturg i historiador català. Fou un dels principals personatges romàntics catalans per antonomàsia i un dels impulsors del moviment de la renaixença catalana.

⁶¹ DURAN I GRAU, Eulàlia, «La guerra de les Germanies i la seva interpretació»..., *op. cit.*, pàg. 39-42.

⁶² Vicent Wenceslau Querol i Campos (València, 28 de setembre de 1837 – Bétera, 24 d'octubre de 1889) va ser un poeta valencià del segle XIX. Va escriure tant en castellà com en català; sent especialment recordat pel seu recull de *Rimes catalanes*, inclòs en el volum *Rimas*.

⁶³ Vegeu a Vicente Boix Ricarte, *Historia de la ciudad y reino de Valencia*, València, 1845-1847. V. Wenceslau Querol, *Las Germanías de Valencia*. Manuscrits inèdits custodiats a la Biblioteca Municipal de València. Juan Bautista Perales, *Notas ampliatorias a las Décadas de Escolano*, València, 1878. Antoni Furió, *Memoria histórica del levantamiento de los comuneros mallorquines en 1520*, Palma, 1841.

⁶⁴ PERALES Y BOLUDA, Juan Bautista, *Notas ampliatorias a las Décadas de Escolano...*, *op. cit.*, t. III, pàg. 560-579.

com el mallorquí J. M. Quadrado⁶⁵ o el valencià M. Danvila y Collado⁶⁶, escrigueren transcendents obres en les que devaluaren el mític progressisme dels agermanats, tractant-los de «criminals sense consciència» o d'«idealistes maldestres i inútils»⁶⁷.

Danvila la revolta agermanada la defineix com un drama amb el poble de protagonista i els nobles d'antagonistes, que després de tres anys de lluita, es resol per l'entrada a la palestra de la classe mitjana, a favor de la classe nobiliària. Utilitza les germanies com plataforma de profundes elucubracions i reflexions moralistes⁶⁸. Els historiadors locals, al calor de l'obra de Danvila aportaren, així mateix, valuoses contribucions pel millor coneixement documental de la revolta agermanada. Les obres de Segura y Barreda, Sanz y Forés i Ballester Julbe son bons testimonis⁶⁹.

El valencianisme polític del segle XX, que ha estudiat A. Cucó, connectà amb la tradició liberal de la Renaixença i tornà a alimentar-se de la mateixa matèria prima històrica. A 1925 apareixia a València la revista literària i científica *Germanía*, en que el seu pròleg E. Boil insistia sobre les connotacions del títol: «Al crit de la germania tingué lloc la darrera expressió del poble valencià conscient de llur passat i de la dignitat.»⁷⁰. Però no només van fer bandera de les Germanies els nacionalistes i regionalistes valencians sinó que les Germanies al segle XX han sigut explotades amb singular fruïció per l'anarquisme militant. Federico Urales⁷¹ al seu llibre: *Los municipios libres* (1933), Julio Mangada⁷² al

⁶⁵ Josep Maria Quadrado Nieto (Ciutadella de Menorca, 14 de juny de 1819 – Palma, 6 de juliol de 1896) fou un apòlogista catòlic, arxiver, periodista i historiògraf menorquí.

⁶⁶ Manuel Danvila y Collado (València, 31 de desembre de 1830 – Màlaga, 21 de febrer de 1906) fou un advocat, historiador i polític valencià, que va ser ministre de Governació durant la regència de Maria Cristina d'Habsburg-Lorena.

⁶⁷ QUADRADO NIETO, Josep Maria, *De las Comunidades de Mallorca. Estudio histórico*, La Palma, 1841, i *Sobre la Germanía. Síntesis del movimiento revolucionario*, «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana»; DANVILA Y COLLADO, Manuel, *Las Germanías de Valencia*, Madrid, 1884. En la mateixa línia que Danvila i Quadrado pot citar-se l'estudi d'Eusebio Martínez de Velasco: *Comunidades, Germanías y Asonadas*, Madrid, 1884.

⁶⁸ DANVILA Y COLLADO, *Las Germanías de Valencia...*, op. cit., pàg. 21-40.

⁶⁹ SEGURA Y BARREDA, José, *Morella y sus aldeas*, Morella, 1868; SANZ Y FORÉS, P., *La guerra de las Germanías*, Gandia, 1893, i BALLESTER JULBE, Constantino, *La Germanía de Játiva: crónicas del siglo XVI*, Madrid, 1909.

⁷⁰ «Germanía», I, abril de 1925, pàg. 2.

⁷¹ Joan Montseny i Carret, conegut amb el pseudònim de *Federico Urales* (Reus, Baix Camp, 19 d'agost de 1864 – Saló, Dordonya, 12 de març de 1942), fou un anarquista català. Va ser espòs de Teresa Mañé (Soledad Gustavo) i pare de Frederica Montseny, ambdues reconegudes anarquistes també.

⁷² Julio Mangada Rosenörn (Sancti Spíritus, Cuba, 30 de juny de 1877 – Mèxic, 14 d'abril de 1946) va ser un destacat militar durant la República i la Guerra Civil espanyola. També va ser un destacat impulsor de l'esperanto.

seu polèmic *Con quién* (1935) o Frederica Montseny⁷³ a les seves conferències de Barcelona i València de 1937, es van despatxar a gust en l'atribució a la revolta agermanada de la més pura representativitat dels valors del *poble* front a la tirania del poder centralitzat⁷⁴.

La historiografia de la postguerra tardà en recordar les Germanies. La tendència dominant va ser, en connexió amb el menéndez-pelayisme anterior, desmitificar la interpretació romàntic-liberal per passar d'immediat a devaluar el suposat progressisme de Comunitats i Germanies, fins convertir aquestes revoltes en l'expressió de les forces reaccionàries feudalitzants front a l'europeisme «alliberador» de Carles I. Al mite *poble* es contraposava en definitiva al mite *Imperi*, intel·ligentment adobat amb presumptes connotacions europeistes. En els últims anys s'observa un clar viratge historiogràfic cap a la reivindicació del progressisme i la *modernitat* de les revoltes comunera i agermanada que han sigut, de fet, inserides en el context de la llarga transició del feudalisme al capitalisme i convertides en model de revoltes antisenyorials⁷⁴.

Les més relativament recents aportacions a la historiografia de les Germanies han sigut la tesi de llicenciatura de José Juan Vidal sobre les Germanies de Mallorca i la tesi doctoral d'Eulàlia Duran que estudia les Germanies a València, Mallorca i Catalunya, tesi aquesta d'enorme interès tant pel seu rigor documental com pel que suposa de primer estudi conjunt de la conflictivitat agermanada a la Corona d'Aragó (excepte el regne d'Aragó). La demostració d'unes agitacions prerrevolucionàries a la Catalunya de 1519-1520 trencant el mite del diferencialisme català en l'actitud cap a Carles I respecte a les Germanies de València i Mallorca, constitueix la gran aportació d'aquesta tesi⁷⁵.

⁷³ Frederica Montseny i Mañé (Madrid, 12 de febrer de 1905 – Tolosa, 14 de gener de 1994), política i escriptora, va ser una líder anarquista. Va ser ministra durant la Segona República Espanyola i la primera dona ministra d'Espanya.

⁷⁴ GARCÍA CÁRCEL, Ricardo, *Las Germanías de Valencia...*, op. cit., pàg. 35-36.

⁷⁵ JUAN VIDAL, José, *Una aproximación al estudio de las Germanías de Mallorca*, Núm. 681, 1974. DURAN I GRAU, Eulàlia, *Les Germanies als països catalans...*, op. cit.

6. CONCLUSIONS

Tant a la Guerra de les Comunitats de Castella com a la Revolta de les Germanies, les elits socials es començaren a posicionar a favor de la Corona quan els moviments subversius es radicalitzaren. Finalment, la Corona resultà afavorida d'ambdós moviments socials, al demostrar a la noblesa i a les oligarquies urbanes que només es podien defensar de les ires populars amb la seva aliança⁵².

Tot i que la Germania de València s'acabà enfrontant amb el poder reial, s'havia iniciat com una protesta contra el poder de l'aristocràcia terratinent i contra els seus tinents i jornalers moros⁴⁵. Va gaudir un destacable recolzament de les classes mitjanes i amb la cooperació de pràcticament tots els gremis. No obstant això, al moviment va manca una base social definida. Estava format per grups que expressaven protestes, artesans pobres, petits agricultors i jornalers, el baix clergat i alguns comerciants; establint una aliança heterogènia. Fou l'aixecament de grups rebels, una protesta camperola contra l'escassetat de productes de primera necessitat, contra la jurisdicció senyorial i la competència per part de la mà d'obra mora⁴⁵. A més, fou una protesta contra l'administració local i una oposició a la càrrega fiscal i posseï també alguns trets autènticament revolucionaris i d'oposició a les estructures existents. Indirectament fou també un moviment de resistència a la Corona. La noblesa i el clergat, conscients de quins eren els seus autèntics interessos, prestaren un recolzament únicament a Carles V, i per aquesta raó la repressió del moviment fou una nova victòria de l'absolutisme⁴⁶.

Tot i les repressions, les revoltes del Llevant peninsular no induïren al poder reial a atacar les institucions d'aquests regnes, que aconseguiren preservar els seus antics drets i privilegis inclús amb el nou context dels Àustries. Els seus furs, o prerrogatives regionals, eren firmament sustentats per les seves Corts. Les Corts generals dels dominis de la Corona d'Aragó es reuniren en sis ocasions durant el regnat de Carles V, contràriament a les Corts de cadascun dels components, Aragó, Catalunya i València, que rara vegada eren convocades⁴⁶.

Sobre si la Guerra de les Comunitats de Castella i la Revolta de les Germanies foren moviments socials de tipus medieval o modern, existeix un profund debat historiogràfic.

Primerament, es recull les tesis sobre si les Comunitats fou una guerra de tipus medieval o modern; per així, segonament, descobrir amb claredat si les Germanies fou una revolta amb característiques medievals o modernes.

Els historiadors moderns tractaven de minimitzar els successos, que, dins d'una òptica d'exaltada fidelitat monàrquica, semblaven vergonyosos. No obstant això, ja ben entrat el segle XIX es va produir la primera reivindicació oberta dels ideals comuners; amb una disculpable falta de perspectiva històrica, els liberals van creure reconèixer en ells als seus predecessors en la lluita contra l'absolutisme i la defensa dels drets de l'home. Don Manuel Danvila, malgrat no encertar a interpretar els documents que va recollir o va manar recollir, en publicar aquella gran massa documental va fer possible un coneixement més profund d'aquell moviment. Don Gregorio Maraón va veure la Guerra de les Comunitats com una revolta de privilegiats que veien amenaçada la seva posició. Don José María Maravall, amb més apilament de fonts i més professionalitat històrica, va defensar el caràcter polític i nacional del moviment comuner, que li semblava de gran modernitat i prova de la maduresa política a la qual havien arribat les classes urbanes de Castella. Joseph Pérez i Juan Ignacio Gutiérrez Nieto van portar posteriorment aportacions fonamentals, ambdues recolzades en una gran massa de documentació inèdita. El primer dóna gran importància als factors econòmics, a la rivalitat entre els grans mercaders, als exportadors de llana, favorables a les mires dels flamencs del seguici reial, i els productors i rendistes (gentilhomes, camperols, artesans). Gutiérrez Nieto, a més, ha aprofundit sobre la qüestió de reacció antisenyorial que es va aixecar en els medis rurals castellans, mostrant com va influir de manera decisiva en l'evolució i el fracàs final del conflicte. Aquests punts de vista, secundats pels d'altres autors, no són incompatibles sinó complementaris i demostren l'extrema complexitat d'aquells esdeveniments, en els quals cadascun va prendre part conformement a les seves preferències i interessos particulars²⁷.

La revolució dels comuners, coincideixen els historiadors, va ser una revolució moderna, però una revolució prematura: la burgesia castellana no era encara suficientment forta ni conscient com per dur-la a terme o recolzar-la; el fracàs va contribuir a afeblir-la encara més. Així es va forjar el destí de l'Espanya moderna, sotmesa a l'absolutisme regi, al subdesenvolupament econòmic, a l'ideal de la renda i dels valors nobiliaris⁵⁶.

La idea de que la derrota de les Comunitats va significar el triomf de l'Estat modern la recullen també polítics del segle XIX com Emilio Castelar, qui va considerar l'Estat monàrquic del segle XVI, àdhuc comptant amb el seu absolutisme, un pas cap a la llibertat política⁷⁶. Aquest també va creure que grups com el dels comuners serien un obstacle per al desenvolupament de la idea moderna de llibertat, en nom de les llibertats —en plural—, això és, dels privilegis i de les franquícies del particularisme medieval.

En qualsevol cas, segons José Joaquín Jerez, no hi ha dubte de que les Comunitats van suposar un intent de canvi respecte del règim medieval, la qual cosa singularitza al moviment rebel com una manifestació típicament renaixentista, quan acusa la creativitat que és pròpia d'aquella època històrica. En aquest punt, és important assenyalar que els comuners van tractar de reformar les estructures institucionals del regne de Castella, buscant l'enfortiment de la posició que l'estament ciutadà tenia dins de la societat, perquè, d'aquesta manera, les classes populars poguessin servir d'eficaç contrapès a la tradicional influència dels Grans⁷⁷, que fins llavors havien tingut a les seves mans tots els ressorts de la política castellana, al punt d'arribar a comprometre en determinats moments la pròpia autoritat de la Corona. Per tant, darrere de la revolta comunera existeix un projecte de renovació, que no innovació⁷⁷, dels esquemes medievals de govern, sense pretensió alguna de subvertir sinó tan sols de millorar el funcionament de la monarquia, que en alguns aspectes era realment deficient⁷⁸.

⁷⁶ Amb el seu molt estimable saber històric, Castelar va arribar a advertir de que "l'absolutisme va ser una fórmula de progrés des del segle XIII fins al segle XVIII, perquè combatia amb mà forta una altra forma de ser de les societats, més opressora i més bàrbara, la forma feudal" —*La fórmula del progreso*, Madrid: A. de San Martín: Agustín Jubera, 1870, 2.ª ed., pàg. 20—. Només un anàlisi més atent, més rigorós d'aquests segles, ens permet ara trobar en ells tendències que portaven a un desenvolupament més pròpiament modern de les formes polítiques que el que portava amb si la mateixa monarquia absoluta.

⁷⁷ La contraposició entre ambdues actituds —innovació enfront de renovació— és detectable en altres processos històrics posteriors de canvi polític, i així, per exemple, el professor Federico Suárez Verdeguer (Aneu a *La crisis política del Antiguo Régimen en España*, Madrid, Ediciones Rialp, 1958; citat per la tercera edició, 1988, pàg. 19-42.), a l'explicar el plantejament ideològic del segle XIX espanyol, ha destacat les diferències que existien entre el caràcter «reformista» dels liberals i el tarannà «reformador» dels realistes.

⁷⁸ Per aquest motiu que resulti objectable el dilema tradició escolàstica-innovació revolucionària plantejat per Joseph Pérez (Aneu a "Tradición e innovación en las Comunidades de Castilla", *Hommage des hispanistes français à Noël Salomon*, Barcelona, Editorial Laia, 1979, pàg. 677-689.), perquè —en opinió de José Joaquín Jerez— els comuners, partint de postulats medievals, únicament van voler «renovar» la forma política de la monarquia estamental, sense adoptar —com pretén l'historiador francès— posicionaments de tipus modern.

Contràriament als postulats de Joseph Pérez, s'ha destacat també que almenys la forma, i fins i tot el text de les reivindicacions comuneres, no tenia gens de modern, ja que es pot trobar amb abundància en les lluites civils castellanes del segle XV. El mateix dir-se del vocable comunitat, però sens dubte la paraula havia aconseguit una nova càrrega semàntica. La comunitat comportava modificadors en les relacions entre rei i regne, a l'interior de les ciutats, i entre els senyors i vassalls, amb èmfasis en la defensa del patrimoni públic enfront de les pretensions de la noblesa⁷⁹.

Finalment, per a respondre a la pregunta formulada al començament (les Germanies van ser una revolució de tipus medieval o modern?) hem d'haver entès el desenvolupament de la revolta, parant atenció al capítol *Aspectes ideològics de les Germanies*. Segons Eulàlia Duran, tots dos aspectes s'hi troben: Per una banda, el moviment social fou de tipus medieval en el sentit que els problemes plantejats eren vells de segles i la forma de solucionar-los també ho era: la mentalitat dels seus protagonistes, tan impregnada dels corrents espiritualistes medievals ho corrobora. Per una altra banda, la revolució fou de tipus modern en el sentit sociològic, com a lluita d'un grup social marginat durant l'edat mitjana, no solament per intervenir en el govern, sinó per a governar en exclusiva. Alguns, fins i tot, per això l'han qualificada de revolució burgesa prematura. No deixa de ser curiós que els anti-agermanats, tot i que eren per contra, intel·lectualment més avançats i cultes, atents als moderns corrents humanístics, lluny de supersticions i pronòstics apocalíptics; foren, en canvi, socialment conservadors; s'aferraren a les velles estructures medievals per tal de no perdre la seva posició privilegiada⁸⁰.

⁷⁹ MOLAS RIBALTA, Pere, *Edad Moderna (1474-1808)*..., op. cit., pàg. 76.

⁸⁰ DURAN I GRAU, Eulàlia, "Aspectes ideològics de les Germanies", *Pedralbes: revista d'història moderna*, Núm.: 2, 1982, pàg. 67.

7. BIBLIOGRAFIA

ALMARCHE VÁZQUEZ, Francisco, *Historiografía valenciana (Catálogo bibliográfico de Dietarios, Libros de Memorias, Relaciones, etc., inéditos y referentes a la historia del Antiguo Reino de Valencia)*, València, 1919. L'obra d'Almarche ens ha sigut fonamental per la catalogació de les fonts sobre les Germanies.

ALONSO HERNÁNDEZ, José, Luis, *El lenguaje de los maleantes españoles de los siglos XVI y XVII, la germanía*, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca, 1979.

BALLESTER JULBE, Constantino, *La Germanía de Játiva: crónicas del siglo XVI*, Madrid, 1909.

BOIX RICARTE, Vicente, *Historia de la ciudad y reino de Valencia*, València, 1845-1847.

CASTELAR Y RIPOLL, Emilio, *fórmula del progreso*, Madrid: A. de San Martin: Agustin Jubera, 1870, 2ª ed.

DANVILA Y COLLADO, Manuel, *Las Germanías de Valencia*, Madrid, 1884.

DE VICIANA, Rafael Martí, *Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia*, part V.

DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio, *El Antiguo Régimen: Los Reyes Católicos y los Austrias*, Madrid, Alianza Editorial, [1988 (1ª ed.), 1996 (1ª reimp.)].

DOÑATE SEBASTIÁ, José, María, *Notas en torno a la familia Viciiana*, Villarreal, 1970.

DURAN I GRAU, Eulàlia, “Aspectes ideològics de les Germanies”, *Pedralbes: revista d'història moderna*, Núm.: 2, 1982.

DURAN I GRAU, Eulàlia, “La guerra de les Germanies i la seva interpretació”, *Randa*, Barcelona, núm. 1, 1975.

DURAN I GRAU, Eulàlia, *Les Germanies als Països Catalans*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona, desembre de 1979, vol. I.

- FLORISTÁN IMÍZCOZ, Alfredo, (Coord.), *Historia de España en la Edad Moderna*, Barcelona, Ariel, 2016.
- FURIÓ I SASTRE, Antoni, *Memoria histórica del levantamiento de los comuneros mallorquines en 1520*, Palma, 1841.
- GARCÍA CÁRCEL, Ricardo, *Las Germanías de Valencia*, «Fuentes», Barcelona, Península, 1981
- GARCÍA CÁRCEL, Ricardo, “Las Germanías de Valencia y la actitud revolucionaria de los gremios”, *Estudis: revista de historia moderna*, Núm.: 2, 1973.
- GARCÍA, Honorio, *La Germanía*, «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», IX (1928).
- GUTIÉRREZ NIETO, Juan Ignacio, *Las Comunidades como movimiento antiseñorial*, Barcelona, Editorial Planeta, 1973.
- JEREZ CALDERÓN, José Joaquín, *Pensamiento político y reforma institucional durante la guerra de las Comunidades de Castilla (1520-1521)*, Madrid, Marcial Pons, 2007.
- JUAN VIDAL, José, *Una aproximación al estudio de las Germanías de Mallorca*, Núm. 681, 1974.
- LYNCH, John, *Los Austrias (1516-1700)*, Barcelona, Crítica, 2007.
- MARAVALL CASESNOVES, José Antonio, *Las Comunidades de Castilla*, Madrid, Alianza Editorial, 1997.
- MARTÍNEZ DE VELASCO, Eusebio, *Comunidades, Germanías y Asonadas (1517-1522)*, Madrid, [Tip. G. Estrada], 1884.
- MOLAS RIBALTA, Pere, *Edad Moderna (1474-1808)*, Madrid, Editorial Espasa Calpe, 1996.
- OECHSLI, Wilhelm, *History of Switzerland (1499-1914)*. Cambridge, at the University press. 1922.

OURVANTZOFF, Miguel, *Germanía. Un aspecto de la sociedad española en los siglos XVI y XVII*, Fundación Universitaria Española, Madrid, 1976.

PERALES Y BOLUDA, Juan Bautista, *Notas ampliatorias a las Décadas de Escolano*, València, 1878.

PÉREZ, Joseph, *La revolución de las Comunidades de Castilla (1520-1521)*, Madrid, Siglo veintiuno de España editores, 1985.

PEREZ, Joseph, "Pour une nouvelle interpretation des Comunidades de Castilla", *Bulletin Hispanique*, Bordeaux, Annales de la Faculté des Lettres de Bordeaux, publiée avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique, t. LXV, juillet-décembre 1963.

PÉREZ, Joseph, "Tradición e innovación en las Comunidades de Castilla", *Hommage des hispanistes français à Noël Salomon*, Barcelona, Editorial Laia, 1979.

QUADRADO NIETO, Josep Maria, *De las Comunidades de Mallorca. Estudio histórico*, La Palma, 1841, i *Sobre la Germanía. Síntesi del moviment revolucionari*, «Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana».

QUEROL I CAMPOS, Vicent Wenceslau, *Las Germanías de Valencia*.

SANZ Y FORÉS, P., *La guerra de las Germanías*, Gandia, 1893.

SEGURA Y BARREDA, José, *Morella y sus aldeas*, Morella, 1868.

SUÁREZ VERDEGUER, Federico, *La crisis política del Antiguo Régimen en España*, Madrid, Ediciones Rialp, 1958; citat per la tercera edició, 1988.